

Judith
Butler

Vargas dėl lyties
Feminizmas ir tapatybės subversija

Judith
Butler

Vargas dėl lyties
Feminizmas ir tapatybės subversija

Institut für die Wissenschaften vom Menschen
Institute for Human Sciences

Vertimą rėmė:

Paulio Celano vertėjų programa
(Vienos Humanitarinių mokslų institutas,
Fondas „Erste“ Vienoje)

ERSTE Stiftung

*Translation made possible with the support of the Paul Celan Translation Program,
sponsored by the Institute for Human Sciences, Vienna, and ERSTE Foundation, Vienna*

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Knygos leidybą rėmė
Lietuvos kultūros taryba

Judith
Butler

Vargas dėl lyties
Feminizmas ir tapatybės subversija

Iš anglų k. vertė Rima Bertašavičiūtė

Versta iš:
Judith Butler, *GENDER TROUBLE:
Feminism and the Subversion of Identity*,
New York, London: Routledge, 2007
(pirmas leidimas 1990 m.)

Judith Butler
Vargas dėl lyties
Feminizmas ir tapatybės subversija

Authorized translation from English language edition published by Routledge,
an imprint of Taylor & Francis Group LLC.

Iš anglų kalbos vertė Rima Bertašavičiūtė
Mokslinės redaktorės Natalija Arlauskaitė, Jurga Jonutytė
Kalbos redaktorė Neringa Mikalauskienė
Už rekomendacijas rengiant tekstą dėkojame Audronei Žukauskaitei
Dizainerė Marija Mlinkauskaitė
Viršelyje panaudotas menininkės Laisvydės Šalčiūtės darbas
„Nepakankama nekaltybė“ (2010 m.)

ISBN 978-609-427-252-3

All Rights Reserved.
© 1990, 1999, 2006 Routledge, 2007
© Rima Bertašavičiūtė (vertimas), 2017
© Laisvydė Šalčiūtė (viršelio fotografija), 2010
© *kitos knygos*, 2017

Turinys

Pratarmė (1999) | 7

Pratarmė (1990) | 35

I. BIOLOGINĖS LYTIES, SOCIALINĖS LYTIES IR GEISMO SUBJEKTAI | 45

1. *Moterys* kaip feminizmo subjektas | 47
2. Privalomoji tvarka:
biologinė lytis, socialinė lytis ir geismas | 56
3. Socialinė lytis:
užburtas nesibaigiančių diskusijų ratas | 60
4. Apie tai, kas binariška, kas vientisa ir
kas anapus viso to | 70
5. Tapatybė, biologinė lytis ir substancijos metafizika | 76
6. Kalba, galia ir perstūmimo strategijos | 92

II. DRAUDIMAS, PSICHOANALIZĖ IR HETEROSEKSUALUMO MATRICOS PRODUKAVIMAS | 109

1. Struktūralistinių mainų svarba | 117
2. Lacanas, Riviere ir maskarado strategijos | 126
3. Freudas ir socialinės lyties melancholija | 150
4. Socialinės lyties kompleksiskumas ir
tapatinimosi ribos | 165
5. Performuluoti draudimą kaip galią | 176

III. SUBVERSYVŪS KŪNO AKTAI | 187

1. Kristevos kūno politika | 189
2. Foucault, Herculine ir seksualinio nenuoseklumo politika | 212
Baigiamasis nemokslinis prierasas | 232
3. Wittig: kūno dezintegracija ir fiktyvi lytis | 241
4. Įrašai ant kūno, performatyvios subversijos | 271
Nuo vidujybės prie socialinių lyčių performatyvų | 281

IV. IŠVADA: NUO PARODIJOS PRIE POLITIKOS | 293

Judith Butler bibliografija (knygos) | 306

Sąvokų rodyklė | 309

Asmenvardžių rodyklė | 315

Pratarinė (1999)

Prieš dešimtį metų pabaigiau *Vargo dėl lyties* rankraštį ir nusiunčiau jį leidyklai „Routledge“. Nenumaniau nei to, kad knyga pasieks tokią plačią auditoriją, nei to, kad taps provokatyvia „intervencija“ į feministinę teoriją arba bus pavadinta vienu pamatinių *queer*¹ teorijos tekstų. Knygos gyvenimas pranoko mano intencijas; žinoma, iš dalies taip nutiko ir dėl kintančio

---

¹ Žodis *queer* bendrinėje anglų kalboje žymi keistumą, neįprastumą, nenatūralumą, kreivumą, taip pat – neheteroseksualią orientaciją. Anksčiau vartotas kaip peioratyvas, vėliau (XX a. pab.) buvo perimtas pačios LGBT+ bendruomenės ir dabar beveik nebenturi neigiamų konotacijų, paprastai funkcionuoja kaip būdas pažymėti nepriklausymą heteronormatyviai (heteroseksualumą laikanti natūralia, pagrindine seksualine orientacija) visuomenės tvarkai.

Lietuvių kalboje žodį mėginta pritaikyti keliais būdais. Kartais pasitaikanti transliteracija *kvyr*, *kvyras* yra nepatogi žodžių darybos aspektu (daiktavardinė), taip pat buvo kritikuota už tai, kad akustiškai primena žodį *vyras* ir taip nejučia lieka, Judith Butler žodžiais tariant, pernelyg arti heteroseksualumo matricos. 2013 m. išleistoje monografijoje *Popkultūra: jausmų istorijos, kūniški tekstai* sociologas Artūras Tereškinas pasiūlė atitinkmenį *žydra|s*, kuris sulaukė kritikos dėl to, kad paprastai vartojamas kaip paniekinantis terminas apibrėžiant tik gėjus ir neapima visos LGBT+ bendruomenės. Kiek tinkamesnis atrodytų variantas *kreiva|s*: jo semantinis laukas (‘neinantis tiesiai’, ‘nukrypęs’) nemaža dalimi sutampa su angliškąjo *queer* reikšmėmis; jis būna pavartojamas tiek šnekamojoje kalboje kaip peioratyvas neheteroseksualiai orientacijai žymėti, tiek kaip pačios LGBT+ bendruomenės autoironiškas apibrėžimas (pavyzdžiui, nuo 2014 m. Vilniuje vykstantis kasmetinis LGBT+ kino festivalis „Kreivės“, vakarėliai „k/revivas“ ir pan.). Vis dėlto kol kas tiek kasdieniame, tiek akademiiniame kontekstuose dominuoja neverstas, angliškasis, variantas *queer* (plg. paprastai neverčiamą psichoanalizės terminą *jouissance*), tad jo laikomasi ir *Vargo dėl lyties* vertime.

Apie problemiškus feminizmo, lyčių studijų terminų vertimus žr., pvz.: Natalija Mažeikienė, Laima Liukinevičienė, „Naujo feministinio diskurso ir lyčių studijų kalbos kūrimo praktikos ir scenarijai“, *Inter-studia humanitatis* 5, 2008, p. 96–111; Laima Kreivytė, Lina Žigelytė, „Vertimas kaip vertinimas. Arba ‘queer’ teorija lietuviškai“, *7 meno dienos*, 2012-06-22 (http://archyvas.7md.lt/lt/2012-06-22/tarp_disciplinu/vertimas_kaip_vertinimas.html). (Vert. past.)

jos recepcijos konteksto. Ją rašydama, save suvokiau kaip besipriešinančią tam tikroms feminizmo formoms, kaip su jomis kariaujančią, nors ir supratau, kad pati knyga irgi yra feminizmo dalis. Rašiau vadovaudamasi imanentinės kritikos (ji skatina kritiškai persvarstyti bazinį mąstymo krypties, kuriai priklauso, žodyną) tradicija. Tokia kritika buvo ir yra reikalinga, kaip ir gebėjimas atskirti savikritiką, leidžiančią tai mąstymo kryptį gyvuoti demokratiškiau ir paveikiau, nuo tokios kritikos, kuri siektų šią kryptį apskritai uždusinti. Žinoma, visuomet išlieka tikimybė, kad pirmoji bus neteisingai palaikyta antrąja, bet tikėčiausi, kad *Vargo dėl lyties* atveju taip nenutiks.

1989-aisiais man labiausiai rūpėjo sukritikuoti heteroseksualumo prezumpciją, kuri buvo persmelkusi feministinę literatūros teoriją. Kildavo noras prieštarauti, kai būdavo presuponuojama, kokios yra socialinės lyties ribos ar kas lyčiai pridera, taip pat – kai lyties reikšmė būdavo susiaurinama iki visuotinai priimtų vyriškumo ir moteriškumo sampratų. Mano manymu (ir tada, ir dabar), bet kuri feministinė teorija, kuri socialinės lyties reikšmę apriboja savo pačios praktikų diktuojamomis prielaidomis, pačiame feminizme nustato uždaras lyties normas, ir tai dažnai turi homofobiškų pasekmių. Man atrodė (ir vis dar atrodo), kad feminizmui reikėtų pasisaugoti, jog nepradėtų idealizuoti konkrečių lyties išraiškų, kurios savo ruožtu produkuotų naujas hierarchijas ir atskirties formas. Konkrečiai prieštaravau tokiems tiesos režimams, kurie sutaria, kad vienos socialinės lyties išraiškos esti klaidingos ar išvestinės, o kitos – tikros, pradinės. Esmė buvo nenurodyti jokio naujo, per socialinę lytį apibrėžto (*gendered*) gyvenimo būdo, kuris taptų modeliu teksto skaitytojoms ir skaitytojams. Knygos tikslas veikia buvo atverti galimų socialinių lyčių

lauką nenurodinėjant, kurias iš tų galimybių reikėtų įgyvendinti. Galima paabejoti, kokia pagaliau nauda iš tokio „galimybių atvėrimo“, bet nelabai tikėtina, kad ši klausimą keltų kas nors, kas supranta, ką reiškia gyventi tarp žmonių kaip tam, kas neva yra „neįmanoma“, nesuvokiama, neįgyvendinama, neteisėta, netikra.

Varge dėl lyties siekta atskleisti, kaip tam tikros įprastinės, smurtiškos prielaidos užkerta kelią jau vien mąstyti apie tai, kas gali būti įmanoma pagal socialinę lytį apibrėžtame gyvenime. Tekste taip pat siekta sukliudyti bet kokiems bandymams valdyti tiesos diskursą delegitimuojant mažumų lyties bei seksualines praktikas. Tai nereiškia, kad visas mažumų praktikas reikia palaikyti ar aukštinti, bet turime galėti apie jas mąstyti, iki prieisime prie kokių nors apibendrinimų. Labiausiai man kėlė nerimą tai, kad panika, susidūrus su tokiomis praktikomis, padaro jas nesuvokiamas. Pavyzdžiui, ar binarinės socialinių lyčių sistemos suirimas yra toks jau nežmoniškas, toks gąsdinantis, kad jį privalu laikyti negalimu pagal apibrėžimą ir euristiškai neįsileisti jo į jokią bandymą mąstyti apie lytį?

Kelios iš šių prielaidų vyravo vadinamajame *prancūziškajame feminizme* ir buvo didžiai populiarios tarp literatūros mokslinink(i)ų bei kai kurių socialinių mokslų teoretik(i)ų. Net ir aš, besipriešindama tam, ką laikiau heteroseksizmu, glūdinčiu pačioje lyčių skirtumo fundamentalizmo šerdyje, savo tiesą įrodinėjau remdamasi prancūzų poststruktūralizmu. Paaiškėjo, kad mano tyrimas *Varge dėl lyties* – tai tam tikras kultūrinis vertimas. Poststruktūralizmo teoriją buvo pasitelkusios amerikietiškos teorijos, aiškinančios socialinę lytį, ji pravertė ir siekiant keisti keblią politinę feminizmo padėtį. Gal kai kuriais savo pavidalais poststruktūralizmas ir atrodo kaip kažkoks formalizmas, atsijęs nuo klausimų apie socialinį kontekstą ir

politinius tikslus, bet naujesnėms amerikietiškomis jo apropiacijoms tai negalioja. Aš netgi norėjau ne *pritaikyti* poststruktūralizmą feminizmui, bet šias teorijas pajungti konkrečioms, išskirtinai feministinėms, formuluotėms. Kai kas iš poststruktūralistinio formalizmo gynėjų baisesi šitokia grynai *temine* kryptimi, kuria jis pasuka tokiuose tekstuose kaip *Vargas dėl lyties*, tuo tarpu poststruktūralistinėje kritikoje, kuria užsiima kultūrinė kairė, gan skeptiškai žvelgiama į pareiškimus, jog iš jo prielaidų gali rasti bent kas politiškai progresyvaus. Visgi remiantis abiem aiškinimais poststruktūralizmas yra vertinamas kaip kažkas vientisa, tyra, monolitiška. Bet pastaraisiais metais toji teorija ar teorijos persikraustė į lyčių ir seksualumo, postkolonializmo ir rasės studijas. Dabar ji jau netekusi savo ankstyvojo formalistiškumo ir, transplantuota į kultūros teorijos sritį, prigijo naujam gyvenimui. Dar tebediskutuojama, ar mano tekstai, kaip ir Homi Bhabhos, Gayatri Chakravorty Spivak ar Slavojaus Žižeko tekstai, priklauso kultūros studijoms, ar kritinei teorijai, – bet gal šie klausimai tiesiog rodo, kad tie projektai jau ne kažin kiek tesiskiria. Bus teoretik(i)ų, pareikšiančių, esą visa tai priklauso kultūros studijoms, bus ir kultūros studijų propaguotojų, stojančių prieš bet kokio plauko teoriją (išskyrus – ir tai svarbu – Stuartą Hallą, vieną iš kultūros studijų Didžiojoje Britanijoje steigėjų). Bet abiem diskusijos šalims kartais iš akių išsprūsta tai, jog teorija pakito būtent kultūriškai ją apropijuojant. Teorija užėmė naują erdvę, ir būtinai negryną; ji radosi kultūrinio vertimo įvykyje ir kaip patsai kultūrinio vertimo įvykis. Čia teorija nėra nei pakeičiama istorizmu, nei tiesiog suistorinama parodant, kad bendresnių jos pareiškimų ribos esti sąlygiškos. Teorija veikia iškyla ten, kur susiduria kultūriniai horizontai, kur vertimo poreikis gyvas, bet jo sėkmės perspektyva miglota.

Knygos *Vargas dėl lyties* šaknys – „prancūziškoji teorija“, kuri ir pati yra keistas amerikietiškas darinys. Tik Jungtinėse Amerikos Valstijose tiek daug nesugretinamų teorijų gali būti sudėtos draugėn, tarsi sudarytų kažin kokią vienovę. Nors ši knyga jau išversta į keletą kalbų ir ypač paveikė diskusijas apie socialinę lytį ir politiką Vokietijoje, tačiau pačioje Prancūzijoje ji pasirodys (jei galiausiai ir pasirodys) daug vėliau negu kur kitur. Sakau tai norėdama pabrėžti, kad tariamas šio teksto frankocentriškumas yra itin nutolęs nuo Prancūzijos ir nuo teorijos gyvavimo Prancūzijoje. *Varge dėl lyties* linkstama sinkretiška maniera drauge skaityti įvairias prancūzų intelektualas ir intelektualus (Claude'ą Lévi-Straussą, Micheli Foucault, Jacques'ą Lacaną, Juliją Kristevą, Monique Wittig), kurie nebuvo didžiausi draugai vienas kitam ir kurių auditorija Prancūzijoje retai kada būna ta pati, o gal ir niekad nebūna. Intelektinis teksto laisvumas kaip tik rodo jį esant amerikietišką, daro jį svetimą prancūziškajam kontekstui. Kaip ir jo susitelkimas į anglosaksiškąją sociologinę ir antropologinę *lyčių* studijų tradiciją, kuri nėra tas pat kas *lyčių skirtumo* diskursas, išvestas iš struktūralistinių tyrinėjimų. Galbūt JAV knyga ir rizikuoja būti eurocentriška, bet Prancūzijoje tie keletas susidomėjusių leidėjų joje išvelgė teorijos „amerikonizavimo“ grėsmę².

---

2 Šiuo metu knygos vertimo galimybę svarsto Prancūzijos leidėjai – bet tik dėl to, kad Didier Eribonas ir kt. Prancūzijos politiniuose debatuose dėl tos pačios lyties žmonių partnerystės įteisavimo pasirinko jos argumentais.

(Didier Eribonas – prancūzų filosofas, istorikas, *queer* studijų atstovas. 1996 m. kovo 1 d. kartu su prancūzų intelektualais Pierre'u Bourdieu, Jacques'u Derrida, Michelle Perrot, Pierre'u Vidal-Naquet ir Pauliu Veyne'u laikraštyje *Le monde* jis publikavo kreipimąsi į Prancūzijos valdžią „Dėl teisinio homoseksualių porų pripažinimo“ ir įsitraukė į keletą metų šalyje trukusias diskusijas apie vienalyčių porų teises. Prancūzų kalba *Vargas dėl lyties* pasirodė 2005 m.: Judith Butler, *Trouble dans le genre. Pour un féminisme de la subversion*, trad. Cynthia Kraus, préf. Éric Fassin, Paris: La Découverte, 2005.) (Vert. past.)

Žinoma, „prancūziškoji teorija“ – ne vienintelė šios knygos kalba. Šis tekstas radosi ilgai tyrinėjant feminizmo teoriją, diskutuojant apie tai, kad lytis yra socialiai sukonstruota, apie psichoanalizės ir feminizmo ryšius, gilinantis į nepaprastus Gayle Rubin tekstus apie socialinę lytį, seksualumą, giminybę, į naujoviškus Esther Newton tekstus apie dregą (*drag*), į nuostabius teorinius ir grožinius Monique Wittig tekstus, į gėjų ir lesbiečių perspektyvą humanitariniuose moksluose. Dauguma feminisčių XX a. 9-uoju dešimtmečiu manė, kad lesbietiškumas ir feminizmas susitinka lesbiečių feminizme, tačiau *Varge dėl lyties* siekia paneigti nuomonę, jog feminizmo teoriją įrodo lesbietiškumo praktika, siekia nubrėžti sudėtingesnę šių dviejų dalykų santykį. Lesbietiškumas šiame tekste nereiškia grįžimo prie to, kas svarbiausia, kai kalbama apie buvimą moterimi; jis nepašventina moteriškumo, nežymi jokio ginocentrinio pasaulio. Lesbietiškumas – tai ne erotinis politinių įsitikinimų pašventinimas (seksualumas ir įsitikinimai susiję daug sudėtingesniu būdu; labai dažnai jie nėra nesusikalba). Vietoj to tekste klausiama: kaip nenormatyvinės seksualinės praktikos užklausia socialinės lyties kaip tyrimo kategorijos pastovumą? Kaip tam tikros seksualinės praktikos priverčia klausti: kas yra moteris, kas yra vyras? Jei nebemanoma, kad socialinę lytį konsoliduoja normatyvinis seksualumas, tai ar ją ištiko krizė, būdinga išskirtinai *queer* kontekstams?

Mintis, kad seksualinė praktika turi galią išjudinti socialinę lytį, man kilo skaitant Rubin straipsnį „Judėjimas moterimis: biologinės lyties ‘politinė apykaita’“ – panorau parodyti, jog normatyvinis seksualumas stiprina normatyvinę socialinę lytį. Trumpai tariant: pagal tokią logiką, moterimi esama tiek, kiek funkcionuojama vyraujančioje heteroseksualumo schemeje, o

abejojimas šia schema turbūt reiškia, kad jaučiamasi šiek tiek neatitinkant socialinės lyties. Išeitų, kad čia tekste pirmą kartą ir pasirodo *vargas dėl lyties*. Siekiau bent kiek suprasti tą siaurą ir nerimą, kurį patiria kai kurie žmonės, „tapdami gėjais“, baimę neatitikti socialinės lyties arba nežinoti, kuo patapsi, jei permiegosi su kuo nors neva „tos pačios“ lyties. Tai tam tikra ontologinė krizė, patiriama tiek seksualumo, tiek kalbos lygmenimis. Ši problema dar paaštrėja, kai imame mąstyti apie įvairias naujas apibrėžimo per socialinę lytį formas, iškilusias translytiškumo (*transgenderism*) ir transeksualumo (*transsexuality*) kontekste, lesbiečių ir gėjų tėvystę bei motinystę, naujas *buč* (*butch*) ir *fam* (*femme*)³ tapatybes. Pavyzdžiui, kada ir kodėl vienos buč lesbietės, susilaukusios vaikų, tampa *tėčiais*, o kitos – *mamomis*?

O kaip su Kate Bornstein iškelta mintimi, kad transeksualės ar transeksualo negalima aprašyti daiktavardžiais *moteris* arba *vyras*, kad prie jos arba jo reikia artintis aktyviosios rūšies veiksmažodžiais, liudijančiais nuolatinę transformaciją (ji ir yra ta naujoji tapatybė) ar netgi *buvimą tarp*, kuris verčia suabejoti per socialinę lytį apibrėžiamos tapatybės buvimu? Kai kurios lesbietės tvirtina, kad *buč* neturi nieko bendra su *buvimu vyru*, bet štai kitos sako, jog jų *bučiškumas* yra arba buvo tik kelias į trokštamą statusą *vyras*. Pastaraisiais metais šie paradoksai itin paplito ir ėmė liudyti egzistuojant

---

3 Buč ir fam – neheteroseksuališos orientacijos moterų tapatybės, kai tapatinamasi su itin išreikšta vyriškąja arba moteriškąja socialine lytimi, perimama atitinkamos socialinės lyties išraiška (išvaizda, apranga, laikysena, kalbos maniera ir kt.). Patys terminai kilo ir paplito XX a. vid. JAV ir Didžiosios Britanijos lesbiečių bendruomenėse. Į kitas kalbas, kaip paprastai būna su subkultūriniais įsivardijimais, neverčiami, tik adaptuojami.

Plačiau žr., pvz.: Sally Munt (ed.), *Butch / Femme: Inside Lesbian Gender*, London: Cassell, 1998; Sue-Ellen Case, „Towards a Butch-Femme Aesthetic“, *Discourse* 11(1): *Body // Masquerade*, 1988–1989, p. 55–73, ir kt. (Vert. past.)

tokius vargus dėl lyties, apie kuriuos pačiame tekste nėra minties nebuvo⁴.

Tačiau kokia yra ta jungtis tarp socialinės lyties ir seksualumo, kurią siekiau pabrėžti? Žinoma, nenoriu pareikšti, kad seksualinių praktikų formos nekuria tam tikrų socialinių lyčių, – tik sakau, kad, veikiant normatyviniam heteroseksualumui, lyties reguliavimas kartais tampa būdu heteroseksualumą sutvirtinti. Tai, kaip šią problemą siūlo formuluoti Catharine MacKinnon, atliepia ir mano mintis, nors sykiu, man regisi, tarp mūsų mąstymo esama esminių, svarbių skirtumų. Ji rašo:

Kai biologinių lyčių nelygybė „užfiksuojama“ kaip asmens atributas, ji įgyja socialinės lyties formą; kai ji „juda“ kaip žmonių tarpusavio santykis, įgyja seksualumo formą. Socialinė lytis randasi kaip seksualizuotos vyrų ir moterų nelygybės sulydymas.⁵

Pasak MacKinnon, socialinę lytį produkuoja ir įtvirtina seksualinė hierarchija. Ją produkuoja ir įtvirtina ne heteroseksualumo normos, bet socialinių lyčių hierarchija, kuri, sakoma, užtikrina heteroseksualius santykius. Jei ši hierarchija produkuoja ir įtvirtina socialinę lytį ir sykiu jau remiasi galiojančia socialinės lyties samprata, vadinasi, socialinę lytį nulemia socialinė lytis, ir tokia formuluotė tampa tautologija. Galbūt MacKinnon tiesiog nori apibendrinti, kad socialinių lyčių hierarchijos mechanizmas reprodukuoja pats save, bet sako ji ką kita.

---

4 Apie tai esu parašiusi du trumpus tekstus: Judith Butler, „Afterword“, in: Sally Munt (ed.), *Butch / Femme: Inside Lesbian Gender*, p. 225–230; Judith Butler, „Afterword“, *Sexualities* 5(3): *Transgender in Latin America: Persons, Practices and Meanings*, 1998, p. 355–359.

5 Catharine MacKinnon, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Cambridge: Harvard University Press, 1987, p. 6–7.

Ar pakanka *socialinių lyčių hierarchijos*, norint paaikškinti, kokios yra socialinės lyties produkavimo sąlygos? Kiek socialinių lyčių hierarchija pasitarnauja daugiau ar mažiau privalomam heteroseksualumui; kaip dažnai socialinių lyčių normos yra reguliuojamos būtent tam, kad įsitvirtintų heteroseksualumo hegemonija?

Teisės teoretikė Katherine Franke naujoviškai pasitelkia tiek feministinę, tiek *queer* perspektyvą ir pabrėžia, jog MacKinnon, sutikdama su tuo, kad socialinė lyčių hierarchija yra pirmesnė už lyties produkavimą, apie seksualumą irgi renkasi mąstyti pagal, tikėtina, heteroseksualumo modelį. Franke pateikia kitokį socialinių lyčių diskriminacijos modelį nei MacKinnon ir argumentuoja, kad paradigmatinė socialinės lyties produkavimo alegorija – tai seksualinis priekabiavimas. Tačiau ne visą diskriminaciją galima suprasti kaip priekabiavimą. Priekabiavimo aktas gali būti ir toks, kai asmuo būna „padaromas“ tam tikra socialine lytimi. Bet primesti socialinę lytį galima ir kitaip. Tad, anot Franke, svarbu tuomkart atskirti priekabiavimą socialinės lyties pagrindu nuo seksualinio priekabiavimo. Homoseksualūs žmonės, pavyzdžiui, gali būti diskriminuojami darbe, nes *neatodo* pagal socialinei lyčiai priimtas normas. O seksualinis homoseksualių žmonių diskriminavimas gali vykti ne tik siekiant padėti įsitvirtinti socialinių lyčių hierarchijai, bet ir iškeliant socialinių lyčių normatyvumą.

MacKinnon smarkiai kritikuoja seksualinį priekabiavimą, bet nurodo ir ką kita: turėti socialinę lytį reiškia jau būti įžengus į heteroseksualų subordinacijos santykį. Analitiniu lygmeniu toks lygybės ženklas atliepia keletą esminių homofobijos teiginių. Vienas iš jų nusako ir skatina seksualinį socialinės lyties sutvarkymą, laikantis nuomonės, kad vyrai, kurie yra vyrai, bus hetero (*straight*), moterys, kurios yra moterys, bus

hetero. Yra ir manančiųjų kitaip (tarp jų ir Franke), kritikuojančių būtent tokį socialinių lyčių reguliavimą. Taigi seksistinis ir feministinis požiūriai į santykį tarp socialinės lyties ir seksualumo skiriasi: laikantis seksistinio požiūrio, pareiškama, kad moteris savo moteriškumą parodo tik per heteroseksualią sueitį, kai jos subordinacija tampa jos malonumu (seksualizuota moterų subordinacija leidžia išsiskleisti esmei, ją patvirtina); laikantis feministinio požiūrio, tvirtinama, kad socialinę lytį reikia nuversti, atskirti ar padaryti iš esmės nevienareikšmę, nes būtent ji moterims visada bus subordinacijos ženklas. Laikantis pastarojo aiškinimo, pripažįstama, kad pirmojo aiškinimo ortodoksiniai aprašymai turi galios, pripažįstama, kad pirmasis aiškinimas jau veikia kaip galinga ideologija, siekiama jai oponuoti.

Plūšu šį dalyką aiškindama, nes būta *queer* teoretik(i)ų, brėžusių analitinę skirtį tarp socialinės lyties ir seksualumo ir neigusių, kad šie susiję priežastiniu ar struktūriniu ryšiu. Tai visai prasminga iš vienos perspektyvos: jei ši skirtis reiškia, jog lytis *neturėtų* būti reguliuojama pagal heteroseksualumo normas, jog tokiam reguliavimui reikėtų priešintis, tada aš tvirtai palaikau tokį požiūrį⁶. Bet jei visgi turima omenyje (deskriptyviai tariant), kad socialinė lytis visai nėra reguliuojama pagal seksualumą, tai manau, kad tos ir tie, kas labiausiai pasišovę kovoti su homofobija, taip ir liko neatpažinę svarbaus, bet ne išskirtinio jos matmens. Kad ir kaip ten yra, man svarbu sutikti su tuo, kad socialinės lyties subversijos atlikimas gali visai nieko nesakyti apie seksualumą ar seksualines praktikas. Socialinę lytį galima

---

6 Deja, *Vargas dėl lyties* išėjo keliais mėnesiais anksčiau nei žymioji Eve Kosofsky Sedgwick *Spintos epistemologija* (Eve Kosofsky Sedgwick, *Epistemology of the Closet*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1990), taigi negalėjau pasinaudoti tuo, kaip pirmajame tos knygos skyriuje ji subtiliai aptaria socialinę lytį ir seksualumą.

padaryti nevienareikšmę visai neišjudinant normatyvinio seksualumo, visai jo neperorientuojant. Kartais socialinės lyties nevienareikšmiškumas kaip tik gali apimti nenormatyvines seksualines praktikas ar jas atmesti ir šitaip padėti išlaikyti nepaliestą normatyvinį seksualumą⁷. Tad negalima išvedinėti jokio atitikimo tarp, pavyzdžiui, drego ar translytiškumo ir seksualinių praktikų, visai kaip ir polinkių į hetero-, bi- ar homoseksualumą pasiskirstymo negalima automatiškai sieti su socialinės lyties iškreipimo (*gender bending*) ar pakeitimo būdais.

Dauguma mano pastarųjų metų darbų skirti aiškinti ir persvarstyti performatyvumo teorijai, kuri nužymėta *Varge dėl lyties*⁸. Sunku pasakyti, kas konkrečiai tas performatyvumas yra, – ne tik dėl to, kad laikui bėgant pakito mano pačios požiūris į tai, ką *performatyvumas* galėtų reikšti, daugiausia atsakinėjant į taiklias kritines pastabas⁹, bet ir dėl to, kad tiek daug kas jį pasiėmė ir performulavo savaip. Būdą interpretuoti socialinės lyties performatyvumą iš pradžių nusižiūrėjau nuo to, kaip Jacques’as Derrida interpretuoja Franzo Kafkos parabolę „Prieš įstatymą“. Tenai tas, kuris laukia įstatymo, sėdi priešais įstatymo vartus ir įstatymui, kurio laukia, priskiria tam tikrą jėgą. Priemonė, kuria tas autoritetas, ta valdžia yra suteikiama ir įvedama, – tai įsakmaus reikšmės atskleidimo nuojauta; nuojauta sutveria savo objektą. Maščiau, kad gal ir mes veikiame pagal panašų lūkestį, susijusį su socialine lytimi

---

7 Tuo mane įtikino Jonathanas Goldbergas.

8 Daugiau ar mažiau išsamią mano bibliografiją bei tekstus, kuriuose cituojamos mano publikacijos, žr. Eddie’o Yeghiayano (Kalifornijos universiteto Irvino biblioteka) puikiai parengtą išteklį: <http://previous.lib.uci.edu/about/publications/wellek/butler/>.

9 Už įžvalgią performatyvumo teorijos kritiką esu ypač dėkinga: Biddy Martin, Eve Sedgwick, Slavojui Žižekui, Wendy Brown, Saidiyai Hartman, Mandy Merck, Lynne Layton, Timothy Kaufman-Osbornui, Jessicai Benjamin, Seylai Benhabib, Nancy Fraser, Dianai Fuss, Jay Presseriui, Lisai Duggan, Elizabeth Grosz.

(kad ji veikia kaip vidinė esmė, kurią galima atskleisti), – lūkestį, kuris galiausiai ir sukuria būtent tą reiškinį, kurį nujaučia. Tuomet pirmuoju atveju socialinės lyties performatyvumas sukasi aplink šią metalepsę – tai, kaip socialinės lyties esmės nuojauta sukuria tą, ką pati pozicionuoja kaip savo išorę. Antra, performatyvumas – tai ne vienietinis aktas, o kartojimas ir ritualas, paveikiantis tuo, kad yra natūralizuojamas kūno, iš dalies suvokiamo kaip kultūroje išliekanti laiko trukmė, kontekste¹⁰.

Šiai doktrinai iškelta keletas svarbių klausimų, ir vieną jų itin tinka čia paminėti. Mintimi, kad socialinė lytis yra performatyvi, buvo siekta parodyti, jog tai, kas laikoma vidine jos (socialinės lyties) esme, yra gaminama per nuoseklią aktų, kurie atliekami stilizuojant kūną socialinės lyties aspektu, seriją. Šitaip pasirodo, kad tai, ką laikome *vidiniu* savo bruožu, tėra tai, ką iš anksto žinome ir produkuojame tam tikrais kūno aktais; kraštutiniu atveju tai haliucinacinis natūralizuotų gestų poveikis. Ar tai reiškia, kad šitaip viskas, ką suprantame kaip psichikos *vidujiškumą*, ištuštėja, kad vidujybė – tai klaidinanti metafora? Nors *Varge dėl lyties* pirmusyk aptardama socialinės lyties melancholiją akivaizdžiai rėmiausi vidinės psichikos metafora, mąstydamą apie patį performatyvumą to neakcentavau¹¹. Tiek knygoje *Psichinis galios*

---

10 Tokia performatyvumo rituališkumo samprata siejasi su tuo, kaip Bourdieu supranta *habitus*, – tai supratau tik jau parašiusi tekstą. Pavėluotą bandymą šiuos atgarsius paaiškinti žr. paskutiniame knygos *Jaudinantis kalbėjimas: performatyvumo politika* skyriuje (Judith Butler, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York, London: Routledge, 1997, p. 127–163).

11 Jacqueline Rose man labai teisingai nurodė, kad ankstesnė ir vėlesnė knygos dalys išsiskiria. Ankstesnėje dalyje tyrinėjamas melancholinis socialinės lyties konstravimas, tačiau vėlesnė dalis šias psichoanalitines ištakas atrodo jau pamiršusi. Galbūt tai kam nors paaiškins paskutinio skyriaus „maniją“ – būseną, kurią Sigmundas Freudas apibrėžė kaip atsižadėtą netektį, kuri ir yra melancholija. Atrodo, lyg paskutiniuose *Vargo dėl lyties* puslapiuose jau pamiršta netektis, kuri ką tik buvo išsakyta, arba kad jos išsिंगinta.

gyvenimas¹², tiek keliuose naujesniuose straipsniuose psichanalizės temomis siekiau įveikti tą problemą, kurią daugelis matė kaip probleminį lūžį tarp pirmosios ir paskutinės šios knygos dalių. Nors pati nesutikčiau, kad visas vidinis psichikos pasaulis tėra stilizavimo aktų sekos padarinys, vis dar manau, kad psichikos pasaulio *vidujybę* priimti kaip savaime suprantamą dalyką – rimta teorinė klaida. Tam tikri pasaulio bruožai, kaip ir žmonės, kurias ir kuriuos pažįstame bei prarandame, išties tapo *vidiniais* savasties bruožais, tačiau per tą interiorizaciją jie būna perkeičiami, ir tas vidinis pasaulis, kaip jį vadina Melanie Klein sekėjos ir sekėjai, įsteigiamas būtent kaip interiorizacijų, kurias vykdo psichika, padarinys. Tai leidžia manyti, kad galėtų rasti ir tokia psichikos performatyvumo teorija, – tą dar verta patyrinti labiau.

Nors šiame tekste nebus atsakymo į klausimą, ar kūno materialumas yra grynas konstruktas, tai buvo daugelio tolesnių mano darbų, kurie, tikiuosi, skaitytojoms ir skaitytojams pasirodys aiškesni, dėmesio centre¹³. Klausimas, ar performatyvumo teoriją galima panaudoti aptariant rasės problematiką, jau išnagrinėtas¹⁴. Čia pažymėčiau ne vien tai, kad reikia artikuliuoti,

12 Judith Butler, *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford, California: Stanford University Press, 1997.

13 Žr. knygą *Kūnai, turintys reikšmę* (Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*, New York, London: Routledge, 1993) bei taiklią, įdomią kritinę studiją, kur kai kurie toje knygoje išskelti klausimai siejami su šiuolaikiniais tikslųjų mokslų tyrimais: Karen Barad, „Getting Real: Technoscientific Practices and the Materialization of Reality“, *differences* 10(2), 1998, p. 87–126.

14 Įtaką man padarė mokslininkų Saidiyos Hartman, Lisos Lowe ir Dorinne Kondo darbai. Šį klausimą pasigavo ir daugelis nūdienių tyrimų apie „dėjimąsi kuo nors“ (*passing*). Siekiau preliminarai tai aptarti savo pačios knygos *Kūnai, turintys reikšmę* skyriuje apie Nello Larsen romaną *Dėtis baltąja* (*Passing*, 1929). Žinoma, mano tekstams ne vienu aspektu artimi Homi Bhabhos darbai apie mimetinį pokolonijinio subjekto skilimą: performatyvumo sampratai, kuria pabrėžiama, kaip dominavimo sąlygomis mažumų tapatybės yra produkuojamos ir tuo pat metu suskaldomos, be galo svarbus ne vien kolonisto „balso“ aproprijavimas, bet ir pats skilimas tapatinimesi.

kaip socialinės lyties diskurse visuomet bus įrašytos prielaidos apie rasę, bet ir kad nederėtų rasės ir socialinės lyties traktuoti kaip paprastos analogijos. Todėl, sakyčiau, reikėtų klausti ne to, ar performatyvumo teoriją galima priskirti prie apmąstymų apie rasę, bet to, kas nutinka teorijai, kai ji bando imtis rasės. Daugumoje tokių diskusijų susitelkta ties *konstrukto* statusu – ar rasė konstruojama tokiu pat būdu kaip socialinė lytis. Mano manymu, čia netiks joks vienas konstravimo aiškinimas, šios kategorijos visada veiks kaip viena kitos fonas ir daugiausia galios jos paprastai turės tada, kai bus išsakomos viena per kitą. Todėl rasinių socialinės lyties normų seksualizavimas prašosi būti skaitomas išsyk keletu perspektyvų, ir šitoks žvilgsnis išties galės nušviesti socialinės lyties kaip išskirtinės tyrimo kategorijos ribas¹⁵.

Privardijau čia knygą pagyvinančių akademinų tradicijų ir diskusijų, tačiau mano tikslas nėra pateikti išties apologiją šiame neilgame tekste. Paprastai lieka neįvertinta viena knygos atsiradimo aplinkybė: šis tekstas sukurtas ne vien akademinėje aplinkoje, o ir susieinančių socialinių judėjimų, kurių dalis buvau, kontekste, taip pat – gėjų ir lesbiečių bendruomenėje Rytinėje JAV pakrantėje, kur gyvenau 14 metų iki parašydama knygą. Nors tekstas subjektą ir išmeta, asmuo jame išlieka: vaikščiodavau į susitikimus, barus ir eitynes, mačiau daugybę socialinės lyties variantų, supratau, kad pati esu bent keletu jų sankirtoje, mačiau seksualumą pačiuose jo kultūriniuose paribiuose. Pažinojau daugybę žmonių, kurie bandė rasti savo

---

15 Mąstant apie šį dalyką jau parašius *Vargą dėl lyties*, man ypač pravertė Kobenos Mercerio, Kendallo Thomo ir Hortense Spillers tekstai. Taip pat netrukus planuoju baigti straipsnį apie mizežę ir hiperbolę Frantzo Fanono knygoje *Juoda oda, baltos kaukės* (*Peau noire, masques blancs*, 1952). Esu dėkinga Gregui Thomui, neseniai Berklio universitete parašiusiam disertaciją apie retoriką ir surasintus seksualumus JAV: tai buvo iššūkis tam, kaip anksčiau suvokiau šią be galo svarbią sąveiką, ir tą suvokimą išplėtė.

kelią pačiame svarbaus judėjimo už seksualinį pripažinimą ir laisvę įkarštyje, jutau ir pakilumą, ir irzulį, neatsiejamus nuo dalyvavimo šiame judėjime – tiek jo viltyse, tiek vidiniuose vaiduose. Buvau patogiai įsitaisiusi akademinėje aplinkoje, bet tuo pat metu už jos sienų gyvenau ir kitą gyvenimą, ir nors *Vargas dėl lyties* – akademinė knyga, man ji prasidėjo sulig sankryža, sėdint Rehoboto paplūdimyje, maštant, ar galėsiu sujungti skirtingas savo gyvenimo dalis. Dėl to, kad galiu rašyti autobiografiškai, subjektas, kuris aš esu, manau, niekur nepersikelia, bet gal skaitytojai ar skaitytojai bus ramiau dėl to, kad čia yra kažkas gyva (trumpam susilaikysiu neaptarusi problemos, kad ta kažkas yra duota kalboje).

Viena iš labiausiai džiuginančių patirčių man buvo tai, kad tekstas iki pat šių dienų keliauja kitapus akademinės erdvės. Tuo pat metu knygą pasigavo aktyvizmo organizacija „Queer Nation“; kai kurie pamąstymai apie *queer* saviraiškos teatrališkumą atliepė iniciatyvos „Act Up“ taktiką; ji taip pat buvo dalis lektūros, paskatinusios Amerikos psichoanalitikų asociaciją ir Amerikos psichologų asociaciją persvarstyti kai kurias jų nuostatas apie homoseksualumą. Klausimus apie socialinės lyties performatyvumą įvairiais būdais aproprijavo vizualieji menai, be kita ko, Whitney parodos, Otis menų mokykla Los Andžele. Kai kurios knygoje pavartotos formuluo-tės apie subjektą *moterys* ir seksualumo bei socialinės lyties santykį prasiskynė kelią ir į feministinį teisės ir antidiskriminacijos mokslą (Vicki Schultz, Katherine Franke ir Mary Joe Frug darbai).

Dėl savo pačios politinės veiklos man ir pačiai prisiėjo persvarstyti kai kuriuos *Varge dėl lyties* išsakytus teiginius. Knygoje buvau linkusi teigti, kad pareiškimai apie *universalumą* yra vien tiktai negatyvūs, kuriantys atskirtį. Visgi galiausiai,

dirbdama su puikia aktyvisčių ir aktyvistų grupe Tarptautinėje gėjų ir lesbiečių žmogaus teisių komisijoje (tai organizacija, kuri reprezentuoja seksualines mažumas svarstant daugybę žmogaus teisių klausimų; buvau pirmiausia tarybos narė, vėliau, 1994–1997 m., – tarybos pirmininkė), supratau, kad šis žodis yra itin vertingas strategiškai – kaip nesubstanciali, atvira kategorija. Ten pradėjau suvokti, kokių būdu teigti universalumą gali būti proleptiška ir performatyvu, kaip, teigiant universalumą, galima sutverti tikrovę, kuri dar neegzistuoja, suteikti galimybę susieiti kultūros horizontams, kurie dar nesusitikę. Taigi į universalumą ėmiau žvelgti kitaip – apibrėžiau jį kaip kultūrinio vertimo triūsą, orientuotą į ateitį¹⁶. Dar vėliau, knygoje apie hegemonijos teoriją ir jos reikšmę kairiųjų aktyvizmo teorijai, kurią kaip bendraautorė rašau su Ernesto Laclau ir Slavojumi Žižeku, man prisiejo savo darbus susieti su politikos teorija ir vėlei su universalumo samprata¹⁷.

Dar vienas praktinis mano mąstymo matmuo atsiskleidė per santykį su psichoanalize kaip tiek mokslinė, tiek klinikinė sritis. Šiuo metu su grupe progresyvių psichoanalitikos terapeutų ir terapeutų rengiame naują žurnalą (*Studies in Gender and Sexuality*), kuriame bus siekiama tarp klinikinių ir mokslinių darbų užmegzti produktyvų dialogą seksualumo, socialinės lyties ir kultūros klausimais.

Tiek *Vargo dėl lyties* kritikai, tiek draugai atkreipė dėmesį į jos stiliaus sudėtingumą. Be abejo, keista, o kai ką net varo iš proto, kada nelengvai suvartojama knyga tampa „populiari“, vertinant akademiniais standartais. Dėl to kylančią nuostabą

16 Apie universalumą mažiau tolesniuose rašiniuose, labiausiai – antrajame *Jaudinančio kalbėjimo* skyriuje.

17 Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York: Verso, 2000.

galbūt galima priskirti tam, kad mes nuvertiname skaitančiąją publiką, jos gebėjimus, jos troškimą skaityti sudėtingus, iššūki metančius tekstus, kai sudėtingumas atsiperka, kai iššūkis pasitarnauja suabejojant savaime suprantamomis tiesomis, kai tų tiesų savaime suprantamumas būtų netgi engiantis.

Man atrodo, kad stilius nėra lygus laukas, ne tai, ką galėtume vienareikšmiškai pasirinkti ar valdyti taip, kaip to sąmoningai siekiame. Šitai savo knygoje apie Jeaną Paulį Sartre'ą jau paaiškino Fredricas Jamesonas. Žinoma, stilių galima praktikuoti, bet stiliai, kurie tau prieinami, nėra vien pasirinkimo dalykas. Negana to, nei gramatika, nei stilius nėra politiškai neutralūs. Mokyti taisyklių, kurios valdo suprantamą kalbą, – tai iškalti normalizuotą kalbą, kai už nepritapimą reikėtų sumokėti paties suprantamumo netekimu. Kaip man pri-mena Drucilla Cornell, sekdama Theodoru Adorno, – sveikas protas visai nėra radikalus. Būtų klaidinga manyti, kad duotoji gramatika yra geriausias mechanizmas radikalioms pažiūroms reikšti, ypač turint omeny, kokius pančius gramatika užmeta mąstymui, net ir tam, apie ką mąstoma. Bet yra žmonių, kuriuos aiškiai nervina formuluotės, iškreipiančios gramatiką ar išduodančios abejonę tuo, kad sakiniui būtinas veiksnys ir tarinys. Iš skaitytojų jos reikalauja daugiau darbo, o skaitytojas bei skaitytojus tokie reikalavimai kartais įžeidžia. Ar tu, ką tai įžeidžia, prašymas *kalbėti paprasčiau* yra teisėtas; gal jų skundai kyla iš vartotojiškų lūkesčių intelektualinio gyvenimo atžvilgiu? Galbūt iš tokių kalbinio sudėtingumo patirčių galime gauti ir kokios nors naudos? Jei gramatikos normos natūralizuoja pačią socialinę lytį, giminę, kaip teigė Wittig, tai socialinė lytis pačiu pamatiniu episteminiu lygmeniu iš dalies pasikeis užginčijus gramatiką, kurioje socialinė lytis, giminė – tai duotybė.

Tos, kurios reikalauja skaidrumo, pamiršta tariamai „aiškus“ požiūrio vylius. Avital Ronell prisimena, kaip Richardas Nixonas, pažvelgęs tautai į akis, ištare: „Jums leidus, paaiškinsiu vieną dalyką“ ir toliau melavo. Kas gi neša „aiškumo“ vėliavą, kokią kainą reikėtų mokėti nesigriebiant kritiško įtarumo tada, kai pranešama, jog atkeliauja skaidrumas? Kas gi rašo „aiškumo“ protokolus, kieno interesams jie tarnauja? Kam užkertamas kelias, kai primygtinai reikalaujama parapijietiško perregimumo standartų, kurie būtų būtini bet kokiai komunikacijai? Ko gi neleidžia įžvelgti „perregimumas“?

Augdama jau ėmiau šį bei tą suvokti apie tai, kad socialinės lyties normos esti smurtinės: dėdė, įkalintas dėl savo anomiškai anomalinio kūno, netekęs šeimos ir draugų, stumiantis dienas „institucijoje“ Kanzaso prerijose; gėjai pusbroliai, dėl savo seksualumo, tikro ir tariamo, išvyti iš namų; mano pačios audringas atsiskleidimas (*coming out*) sulaukus šešiolikos; tolesnis suaugusiosios gyvenimo paveikslėlis – prarasti darbai, mylimosios, namai. Dėl viso to jaučiausi visiškai pasmerkta, sugniuždyta, tačiau tai, laimė, nesulaikė siekti malonumų, primygtinai reikalauti, kad mano seksualinis gyvenimas būtų legitimuotas, pripažintas. Buvo sunku šį smurtą išvilkti į dienos šviesą – juk socialinė lytis buvo tokia savaime suprantama, o tuo pat metu ir taip žiauriai reguliuojama. Buvo manoma, kad tai arba prigimtinė biologinės lyties apraiška, arba kultūrinė konstanta, kurios pakeisti niekam neduota. Taip pat ėmiau šį bei tą suprasti apie gyvenimo, kuriam užvertos durys, žiaurumą, apie tokį gyvenimą, kuris negali vadintis *gyvenimu*, tokį, kurio įkalinimas reiškia gyvenimo sustabdymą arba atidėtą mirties bausmę. Atkaklūs bandymai šioje knygoje *denatūralizuoti* lytį kyla, manau, iš stipraus troškimo tiek pasipriešinti normatyvumo smurtui, kurį numano idealioji biologinės lyties

morfologija, tiek išrauti gajas prielaidas apie prigimtą arba numanomą heteroseksualumą, kurias maitina ir įprastinis, ir akademinis seksualumo diskursai. Šį denatūralizavimą aprašiau ne šiaip trokšdama pažaisti kalba ar vietoj *tikros* politikos teatrališkai pasimaivyti, kaip spėja kai kurios kritikės ir kritikai (tartum teatras ir politika niekuomet nesusieitų). Tai buvo daroma iš troškimo gyventi, padaryti gyvenimą įmanomą, permąstyti įmanomumą kaip tokį. Koks turėtų būti pasaulis, kad mano dėdė galėtų gyventi apsuptas šeimos, draugų ar visos plačios giminės? Kaip galėtume permąstyti idealų morfologijos pančius, varžančius žmogų, kad tie, kuriems nepavyksta priartėti prie normos, nebūtų dar gyvi pasmerkti mirčiai?¹⁸

Buvo skaitytojų, klausiančių, ar *Varge dėl lyties* dėl kokios nors priežasties siekiama išplėsti galimų socialinių lyčių aibę. Jos ir jie klausia: koku tikslu išradinėjamos tos naujos socialinių lyčių konfigūracijos, kaip mums tarp jų apsispręsti? Tą klausimą dažnai grindžia pirmesnė prielaida – kad tekste neapartiriamas normatyvinis ar preskriptyvinis feministinio mąstymo lygmuo. Žodis *normatyvinis* šiose kritinėse pastabose akivaizdžiai turi bent dvi reikšmes: pati jį vartoju dažnai, paprastai – aprašydama kasdienį smurtą, kurį vykdo tam tikri socialinės lyties idealai. Žodį *normatyvinis* paprastai vartoju panašiai į: „susijęs su normomis, kuriomis reguliuojama socialinė lytis“. Bet žodis *normatyvinis* taip pat susijęs su etiniu pateisinimu, su tuo, kaip tas pateisinimas nustatomas, kokios yra konkrečios to nustatymo pasekmės. Vienas iš kritinių klausimų, iškeltų

---

18 Žr. svarbius tekstus, publikuotus Šiaurės Amerikos interseksualių žmonių bendruomenės (tarp jų ir Cheryl Chase publikacijas) – ši organizacija visuomenei geriausiai parodė, koks žiaurus, smurtinis socialinės lyties reguliavimas vykdomas vaikams ir kūdikiams, kurie gimė turėdami socialinės lyties aspektu anomalų kūną. Daugiau informacijos galima rasti jų interneto svetainėje: <http://www.isna.org>.

Vargui dėl lyties, skamba taip: kaip, remiantis čia pateiktais teoriniais aprašymais, mums toliau nuspręsti, kaip reikia gyventi socialinę lytį? Neįmanoma priešintis *normatyvinėms* socialinės lyties formoms, jei tuo pat metu nesilaikoma normatyvinio požiūrio į tai, koks turėtų būti per socialinę lytį apibrėžtas pasaulis. Visgi norėčiau pasakyti, kad pozityviai normatyvinė šio teksto vizija, kokia ji jau yra, neprisiima, negali griebtis tokio preskriptyvumo kaip „apversk lytį taip, kaip sakau, ir gerai gyvensi“.

Kas tik imasi tokio preskriptyvumo arba baudžiasi spręsti, kurios socialinės lyties apraiškos yra subversyvios (apverčiančios), o kurios ne, savo sprendimus grindžia aprašymu. Socialinė lytis kokia nors forma pasirodo; paskui, remiantis tuo, kas ten pasirodė, apie tas formas daromas normatyvinis sprendimas. Bet kas nulemia pačios socialinės lyties pasirodymo sritį? Mus gali masinti išskirti šitaip: *aprašomasis* socialinės lyties aiškinimas apimtų svarstymus, kas socialinę lytį daro pamąstomą (*intelligible*), – tai jos galimumo sąlygų tyrinėjimas, tuo tarpu *normatyvinis* aiškinimas turėtų atsakyti į klausimą, kurios socialinių lyčių apraiškos yra priimtinos, o kurios ne, pateikti įtikinamų priežasčių būtent taip jas atskirti. Vis dėlto klausimas, ką tinka laikyti *socialine lytimi*, jau pats liudija, kaip skvarbiai normatyviai veikia galia, kaip pasakyme „kokia yra padėtis“ slepiasi pasakymas „kokia bus padėtis“. Taigi jau pats socialinės lyties plotmės aprašymas jokia prasme nėra nei pirmesnis už klausimą, kaip ji veikia normatyviai, nei nuo to klausimo atskirtinas.

Nesu suinteresuota skelbti nuosprendžius, kas subversyvią formą skiria nuo nesubversyvios. Tikiu ne tik tuo, kad tokių nuosprendžių negalima daryti be konteksto, bet ir tuo, kad negalima daryti nuosprendžių, kurie laikui bėgant nekistų (patys

kontekstai – tai vienovės, kurios postuluojuamos, kurios pakinta laike ir pasirodo esančios iš esmės nevientisos). Visai kaip metaforos netenka metaforiškumo, kai laikui bėgant tampa sustabarėjusiomis sąvokomis, taip ir subversyvūs atlikimai (*performances*) visuomet rizikuoja kartojami tapti bukomis klišėmis, kartojami, svarbiausia, vartojimo kultūroje, kur „subversija“ turi rinkos vertę. Bandymai nurodyti subversyvumo kriterijus visuomet žlugs – ir turėtų žlugti. Tad kuo gi rizikuojame, kai apskritai šį žodį vartojame?

Man vis dar neduoda ramybės tokie klausimai: kas bus, o kas nebus pamąstomu gyvenimu, kaip prielaidos apie normatyvines socialines lytis ir seksualumą iš anksto nulems, kas tinka būti tuo, kas *žmogiška*, kas *gyvenama*? Kitaip tariant: kaip normatyvinių socialinių lyčių prezumpcijos riboja pačią aprašymų, kuriuos vartojame kalbėdamos apie žmogiškumą, plotmę? Kokios priemonės padeda pagaliau išvysti šią ribančią galią, kokiomis priemonėmis galime ją perkeisti?

Drego aptarimas, kur *Varge dėl lyties* socialinė lytis aiškinama kaip sukonstruota ir performatyvi, nėra grynai subversijos *pavyzdys*. Būtų klaidinga laikyti jį subversyvaus veikimo paradigma ar netgi politinio veikimo (*agency*) modeliu. Mintis čia visai kita. Jei manoma, kad prieš akis – vyras, apsirengęs kaip moteris, arba moteris, apsirengusi kaip vyras, tai pirmasis kiekvieno iš šių suvokinių žodis būna priimamas kaip socialinės lyties *tikrovė*; socialinei lyčiai, kuri įvedama palyginimu, stinga *tikrovės*, tad ji laikoma iliuziniu atrodymu. Kai tokiuose suvokiniuose tariama tikrovė susiporuoja su netikrove, manomės žinančios, kur jau ta tikrovė yra, ir tą antrinį socialinės lyties pasirodymą priimame vien kaip dirbinį, žaislą, apgavystę, iliuziją. Tačiau kaip suprasti *socialinės lyties tikrovę*, kuri šitaip grindžia šį suvokinį?

Galbūt manomės žinančios, kokia yra to žmogaus anatomicinė sandara (kartais to nežinome, ir tikrai negalime suvokti, kokių įvairių anatominių aprašymų būna). Žinojimą išvedame arba pagal drabužius, kuriais tas žmogus vilki, arba pagal tai, kaip tie drabužiai yra vilkimi. Tai natūralizuotas žinojimas, kad ir pagrįstas virtine kultūrinių išvedžiojimų, iš kurių ne vienas būna didžiai klaidingas. Netgi jei kaip pavyzdžiu remsimės ne dregu, o transseksualumu, tai pagal drabužius, kurie dengia ir išsako kūną, nebebus įmanoma spręsti, kokia yra pastovi anatomicinė sandara. Tas kūnas gali būti ikiooperacinės, pereinamosios ar pooperacinės būklės; netgi kūno „pamatymas“ gali į tą klausimą neduoti atsakymo – nes *per kokias gi kategorijas matoma?* Akimirka, kai griūva senamadiški, įprasti kultūriniai suvokiniai, kai nebepavyksta su tikrumu perskaityti regimo kūno, – tai būtent toji akimirka, kai nustojama tikrumo, ar sutiktasis kūnas yra vyro, ar moters. Aptariamo kūno patirtis ir yra patsai svyravimas tarp šių kategorijų.

Kai tokios kategorijos užklausiamos, susvyruoja ir pati socialinės lyties *tikrovė* – nebeaišku, kaip atskirti, kas tikra. Ir būtent čia imame suprasti, jog tai, ką primame kaip *tikra*, ką pasitelkiame kaip natūralizuotas žinias apie socialinę lytį, ir yra tikrovė, kurią įmanoma keisti, permąstyti. Vadinkite ją subversyvia ar dar kokia. Nors ši įžvalga pati savaime nėra politinė revoliucija, jokia politinė revoliucija nebus įmanoma, jei radikalčiai nepasikeis tai, kaip suprantama, kas yra įmanoma, kas yra tikra. Kartais šis pokytis būna tam tikrų praktikų, kurios eina pirma išsamaus teorizavimo, kurios akina permąstyti pamatines kategorijas (kas yra socialinė lytis, kaip ji produkuojama ir reprodukuojama, kokių jų gali būti?), rezultatas. Čia suprantama, kad sukalkėjusią, sudaiktintą (reifikuoatą) so-

cialinės lyties *tikrovės* plotmę galima sukurti kitaip, netgi ne taip smurtiškai.

Šio teksto tikslas yra ne išaukštinti dregą kaip tikrės, modelinės socialinės lyties išraišką (nors svarbu nepasiduoti kar-tais pasigirstančiam dregio niekinimui), bet parodyti, kad natū-ralizuotas socialinės lyties pažinimas veikia kaip prevencinis, smurtinis tikrovės apribojimas. Veikia tiek, kad socialinės ly-ties normos (idealus dimorfiškumas, heteroseksualus abipusis kūnų papildomumas, tinkamo ir netinkamo vyriškumo bei moteriškumo idealai ir taisyklės, kurių daugumą užtikrina ra-siniai grynumo kodai ir tarprasinių santykių tabu) nustato, kas bus, o kas nebus pamašstoma kaip žmogiška, kas bus, o kas nebus laikoma *tikra*; jos nustato ontologinę plotmę, kur kū-nai gali įgyti teisėtą (legitimią) išraišką. Jei *Vargas dėl lyties* ir turi pozityviai normatyvinę užduotį, tai ji – spirtis, jog šis teisėtumas apimtų ir kūnus, į kuriuos būdavo žvelgiama kaip į neteisingus, netikrus, nesuprantamus (nepamaštomus). Dre-gas – tai pavyzdys, turintis parodyti, kad *tikrovė* nėra tokia jau fiksuota, kokią ją paprastai manome esant. Šio pavyzdžio tiks-las – parodyti, kad socialinės lyties *tikrovė* esti netvari, idant pasipriešintume socialinės lyties normų smurtui.

...

Šiame tekste, kaip ir kitur, mėginau suprasti, kaip galima veik-ti politiškai, turint omeny, kad to veikimo (*agency*) neišeina atskirti nuo galios dinamikos, iš kurios jis ir sudėtas. Per-formatyvumo kartotinumai – tai veikimo teorija, kuri negali išsiginti galios kaip savo pačios įmanomumo sąlygos. Šia-me tekste nėra pakankamai paaiškinti socialiniai, psichiniai, kūniškieji ir laikiniai performatyvumo matmenys. Tam tikra

prasmė tas tebesitęsiantis aiškinimas, atsakinėjant į daugybę puikių kritinių pastabų, suteikia kryptį daugumai tolesnių mano tekstų.

Pastaruju dešimtmečiu dėl šios knygos kilo ir daugiau klausimų, į kuriuos bandžiau atsakyti įvairiose publikacijose. Savo pažiūras kūno materialumo klausimu persvarčiau ir pertvarkiau knygoje *Kūnai, turintys reikšmę*. Galvodama, ar feministiniams tyrimams reikalinga kategorija *moterys*, savo mintis perdėlioju ir išplėčiau tekste „Sąlygiški pagrindai“ knygoje *Feministės aiškina politiškumą*¹⁹, kurią sudariau kartu su Joan Scott, ir kartu su bendraautorėmis – *Feminizmo ginčiuose*²⁰.

Netikiu, kad poststruktūralizmas būtinai lemia autobiografinio rašymo mirtį, bet jame dėmesys tikrai krypta į sunkumus, kuriuos patiria „aš“, kai siekia išreikšti save prieinama kalba. Nes šioji „aš“, kurią skaitote, iš dalies yra gramatikos, kuri valdo kalboje prieinamus asmenis, pasekmė. Aš nesu anapus kalbos, kuri mane struktūruoja, bet sykiu nesu ir nulemta kalbos, kuri daro šią „aš“ įmanomą. Štai tokie yra saviraiškos, kaip aš ją suprantu, pančiai. Tai reiškia, kad jūs niekada nesusitiksime su manimi kitaip kaip per gramatiką, kuri nustato manęs prieinamumą jums. Jei šią gramatiką aš traktuosiu kaip skaidrią, tai taip ir neatkreipsiu dėmesio į tą kalbos sritį, kuri nustato, kas yra (ne)pamaštoma, ir būtent taip sugriaučiau savo sumanymą, kurį čia jums aprašiau. Aš nesiekiu kalbėti sudėtingai – tik noriu atkreipti dėmesį į sunkumus, be kurių negalėtų pasirodyti „aš“.

19 Judith Butler, Joan W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, New York, London: Routledge, 1992.

20 Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell, Nancy Fraser (eds.), *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*, New York: Routledge, 1995.

Šie sunkumai įgyja specifinį matmenį, kai apie juos mąstoma iš psichoanalitinės perspektyvos. Į psichoanalizę ėmiau vis labiau gręžtis jau išleidusi *Vargą dėl lyties*, bandydama suvokti „aš“ neperregimumą kalboje. Man atrodo, kad įprasti bandymai psichikos teoriją visiškai atskirti nuo galios teorijos visai neproduktyvūs, mat dalis to, dėl ko socialinės lyties formos yra tokios engiančios, – tai psichikos negalavimai, kuriuos jos sukelia. Knygoje *Psichinis galios gyvenimas* bandžiau apsvaryti, kaip kartu mąstyti apie Michelį Foucault ir psichoanalizę. Pasitelkiau psichoanalizę dar ir tam, kad nesugriaudama bendresnės veikimo teorijos pažabočiau vis išlendantį voliuntaristinį savo pačios požiūrį į performatyvumą. Skaitant *Vargą dėl lyties* kartais atrodo, nelyg socialinė lytis būtų vien mano išradimas, nelyg socialinės lyties pa(si)rodymo psichinę reikšmę galima būtų nuskaityti tiesiai nuo jos paviršiaus. Abu šiuos postulatus laikui bėgant reikėjo nugludinti. Maža to, mano teorijoje retsykais šokčiojama tarp to, kad performatyvumas suprantamas kaip kalbinis, ir to, kad jis vaizduojamas kaip teatrališkas. Nusprendžiau, jog šiedu dalykai bus visuomet susiję, netgi chiazmiškai, ir jog kalbos aktą (*speech act*) persvarstant kaip galios instanciją dėmesys būtinai nukryps tiek į teatrinį, tiek į kalbinį jo matmenis. *Jaudinančiame kalbėjime* bandžiau parodyti, jog kalbos aktas yra sykiu ir atliekamas (*performed*) (ir dėl to teatrališkas, pateikiamas publikai, atiduodamas interpretacijai), ir kalbinis, paveikiantis per savo numanomą sąsają su kalbinėmis konvencijomis. Jei įdomu, kaip kalbos aktų teorija gali sietis su kūno gestais, tereikia prisiminti, jog pats kalbėjimas – tai kūno veiksmas (aktas), turintis konkrečių kalbinių pasekmių. Tad kalbėjimas nepriklauso nei vien kūniškam pa(si)rodymui, nei kalbai, ir jis (kalbėjimas) kaip žodis ir poelgis visada būna nevienareikšmis. Šis nevienareikšmiškumas

veikia atsiskleidimo (*coming out*) praktiką, veikia kalbos akto galią maištauti, veikia kalbą kaip sąlygojančią tiek kūniškus gundymus, tiek pavojų būti sužeistai ar sužeistam.

Jei šią knygą reikėtų perrašyti dabar, dar aptarčiau translytiškumą ir interseksualumą, tai, kaip abiejų tipų diskursuose veikia idealus socialinės lyties dimorfiškumas, skirtingą tokių dalykų santykį su chirurginiu įsikišimu. Taip pat aptarčiau surasintą (*racialized*) seksualumą ir ypač – kokie tarprasinių santykių tabu (ir tarprasinių seksualinių mainų romantizavimas) yra esminiai toms (de)natūralizuotoms formoms, kurias įgyja socialinė lytis. Vis dar svajoju apie seksualinių mažumų koaliciją, kuri peržengtų paprastas tapatybės kategorijas, kuri atsisakytų ištrinti biseksualumą, kuri pasipriešintų smurtui, primetamam varžančių kūno normų, jį išsklaidytų. Vilčiausi, kad tokią koaliciją grįstų sudėtinis, neredukuotas seksualumas, jo reikšmė įvairioms diskursinės ir institucinės galios dinamikoms, kad niekas nesiveržtų redukuoti galios į hierarchiją bei atsisakyti produktyvaus jos politiškumo. Net manydama, kad pasiekti pripažinimą kaip seksualinei mažumai – sudėtinga užduotis vyraujančiuose teisės, politikos ir kalbos diskursuose, vis dar esu tikra, kad tai būtina norint išlikti. Kai tapatybės kategorijos išjudinamos politikavimo tikslais, visuomet išlieka pavojus, kad tapatybė taps tos galios, kuriai priešinamasi, instrumentu. Bet tai nėra priežastis tapatybe nesinaudoti, nebūti jos panaudotoms bei panaudotiems. Nėra jokios politinės padėties, kuri būtų apvalyta nuo galios, ir galbūt tas neapvalytumas, ne-tyrumas ir skatina veikimą – galimą reguliuojančių režimų trukdį, jų apgrąžą (*reversal*). Tos ir tie, kas suvokiami kaip *netikri*, vis dėlto laikosi nusitvėrę tikrumo, laikosi jo drauge ir darniai, ir iš tos performatyvios nuostabos randasi gyvy-

biškas nestabilumas. Tad ši knyga – tai kolektyvinės kovos kultūrinio gyvenimo dalis, kovos, kuriai pavyko ir dar pavyks bent šiek tiek padauginti galimybių gyventi gyvenamą gyvenimą toms ir tiems, kurios ir kurie gyvena ar bando gyventi seksualumo paraštėse²¹.

JUDITH BUTLER
Berklis, Kalifornija
1999 m. birželis

---

21 Už draugystę ir palaikymą 1999-ųjų pavasarį, kai buvo rašoma ši pratarmė, dėkoju: Wendy Brown, Joan W. Scott, Alexandrai Chasin, Frances Bartkowski, Janet Halley, Micheliui Feherui, Homi Bhabhai, Drucillai Cornell, Denise Riley, Elizabeth Weed, Kajai Silverman, Ann Pellegrini, Williamui Connolly, Gayatri Chakravorty Spivak, Ernesto Laclau, Eduardo Cadavai, Florence Dore, Davidui Kazanjianui, Davidui Engui ir Dinai Al-Kassim.

